

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ**

ЄВДОКІМОВА МАРІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 343.914:343.53(477)

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ
В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Вереша Роман Вікторович,
Академія адвокатури України,
професор кафедри кримінального та адміністративного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Джу́жа Олександр Миколайович,
Національна академія внутрішніх справ,
головний науковий співробітник відділу організації
наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної
власності

кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Куц Віталій Миколайович,
Національна академія прокуратури України,
старший викладач відділу підготовки прокурорів з
проблем кваліфікації кримінальних правопорушень

Захист відбудеться «08» вересня 2020 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.122.01 в Академії адвокатури України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, буд. 27.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Академії адвокатури України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, буд. 27.

Автореферат розісланий «05» серпня 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.І. Бояров

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Державна політика України щодо забезпечення національної безпеки формує перед кримінологічною наукою нові завдання, які потребують теоретичного та практичного дослідження. Зростання тіньового сектору економіки та криміналізація практично усіх сфер господарювання стримує розвиток ринкових відносин в Україні, загрожуючи національним інтересам та національній безпеці держави, підриває довіру громадян до демократичних інститутів і цінностей, спричиняючи занепокоєння в суспільстві та критичні оцінки міжнародних експертів. За даними Генеральної Прокуратури України, протягом 2014–2019 рр. у середньому за рік було викрито близько 40 тис. злочинів у сфері економіки, серед яких переважають злочини проти власності (52,2 %), у сфері господарської діяльності (25,7 %) та пов'язані з ними зловживання службових осіб суб'єктів господарювання усіх форм власності (22,1 %) ¹. Перманентно збільшується питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів і кількість потерпілих, яким завдано великої матеріальної шкоди.

Важливою кримінологічною проблемою сьогодення є питання про жіночу економічну злочинність, яка розвивається у надрах підприємництва, завдаючи колосальних втрат державі, здатна, по мірі проникнення у владні структури дестабілізувати базисні підвалини соціально-економічної системи держави. Характерними її ознаками є високий рівень латентності, динамічність і швидка адаптація до нових умов і правил господарювання, стійкий характер діяльності організованих груп у формі злочинного бізнесу під прикриттям різноманітних інститутів ринкового типу, наявність міжрегіональних, транснаціональних злочинних зв'язків, застосування ефективних засобів протидії правоохоронним органам, зокрема використання з цією метою численних корумпованих важелів і сучасних технічних можливостей.

Злочинність жінок тісно пов'язана із загальною злочинністю. Разом з тим вона має певні особливості, які визначаються соціально-психологічним та біологічним статусом жінки, кількісними показниками, особливостями структури і характеру злочинів, роллю жінки у злочинах, способами та знаряддями їх вчинення. Аналіз статистичної звітності засвідчує, що у 2016 році кількість жінок, які вчинили злочини у сфері економіки, становила 7327 осіб, у 2017 р. – 8690, у 2018 р. – 9580, а у 2019 р. – 9662 ². При цьому, якщо питома вага злочинів, вчинених жінками у сфері економіки, у загальній структурі таких злочинів у 2014 р. складала 9,1 %, то у 2019 р. – вже 14,3 %, а співвідношення жінок та чоловіків становить 1:5. Такий стан засвідчує зростання інтенсивності скоєння злочинів у сфері економіки взагалі та вчинених жінками зокрема і вимагає створення дієвих механізмів запобігання.

Викликає занепокоєння той факт, що продовжилася тенденція зменшення числа виявлених злочинів проти власності – фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (–15,3 %), злочинів у сфері господарської діяльності (–6,1 %), посягань у сфері службової діяльності та

---

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Генеральна Прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

² Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 59 с.

професійної діяльності (–20,3 %), що обумовлює значну частку латентної злочинності у цій сфері (70–80 % злочинів залишаються невиявленими). Це свідчить про певне зниження рівня діяльності правоохоронних органів.

Для обґрунтування теоретичних положень запобігання злочинам авторка спирається на праці: Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, О. Ю. Бусол, Р. В. Вереші, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, І. М. Даньшина, Ю. М. Демідова, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, М. І. Камлика, О. М. Костенка, Н. Ф. Кузнецової, О. Г. Кулика, В. Д. Ларічева, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, В. І. Осадчого, Д. В. Рівмана, А. В. Савченка, В. О. Тулякова, В. І. Шакуна та ін.

Деякі аспекти запобігання злочинам у сфері економіки розглядали у своїх роботах Є. Л. Стрельцов (1992 р.), Г. А. Матусовський (1999), А. Ф. Волобуєв (2000), М. Б. Бучко, Н. О. Гуторова, О. Ф. Долженков, В. М. Попович (2002), В. П. Корж (2003), О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, В. В. Лисенко, В. Л. Ортинський (2004), Л. М. Стрельбицька (2005), В. І. Антипов (2006), О. Є. Користін (2007), С. С. Чернявський (2010), В. В. Черней (2014); жіночій злочинності: А. Б. Блага (2000), В. В. Федусик (2001), М. В. Стрюк (2001), В. О. Меркулова (2003), О. М. Подільчак (2005), В. А. Бадира (2006), Г. С. Резніченко (2009), В. С. Батиргарєєва (2010), С. І. Афанасенко (2013), Р. В. Перелигіна (2015), В. Ф. Лагоцька (2016), Т. Г. Таран (2019).

Однак, віддаючи належне результатам наукових розробок цих та інших вчених, ураховуючи теоретичну і практичну значущість їх досліджень, спеціального вивчення потребують такі питання: поняття та сутності жіночої злочинності у сфері економіки; кримінологічної характеристики такої злочинності; характеристики кримінологічного портрета жінки, яка вчиняє злочин у сфері економіки; системи заходів запобігання та механізму соціальної адаптації жінок після відбуття покарання. Аналіз національного законодавства України, літературних джерел, статистичних матеріалів і практики дозволяє стверджувати, що на сучасному етапі розв'язання проблем запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки в Україні, потребує якісно нових підходів до її розуміння, зокрема комплексного аналізу всіх аспектів запобігання зазначеному протиправному явищу. Складність і комплексність даного феномена, в умовах сьогодення, обумовили актуальність його подальшого наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 287/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015), Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України № 1000/2011), Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України № 148/2016), Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України № 275/2015), Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова НАПрН України від 3 березня 2016 р.), а також згідно з тематикою науково-дослідних робіт Академії адвокатури України на

2013–2018 роки «Захист конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні» (№ 0011U001491) та «Кримінально та адміністративно-правова охорона особи, суспільства та держави від протиправних посягань, гарантована Основним законом України» на 2017–2022 роки (№ 0116Y006148).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Академії адвокатури України 22 лютого 2016 року (протокол № 4) й уточнено 20 лютого 2018 року (протокол № 6).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є надання комплексної кримінологічної характеристики жіночої злочинності у сфері економіки в Україні та розроблення на цій основі рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності запобігання даному виду злочинності.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- розкрити методологічні засади вивчення природи злочину та злочинності;
- з'ясувати сучасний стан наукових досліджень проблем запобігання жіночій злочинності;
- систематизувати наукові підходи до визначення жіночої злочинності в сфері економіки;
- охарактеризувати стан, структуру, динаміку та географію жіночої злочинності в сфері економіки в Україні;
- виокремити кримінологічно значущі ознаки жінок, які вчиняють злочини у сфері економіки;
- систематизувати детермінанти вчинення жінками злочинів у сфері економіки в Україні;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних та спеціально-кримінологічних напрямів запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки;
- на основі узагальнення та систематизації запобіжних заходів запропонувати відповідні рекомендації удосконалення індивідуально-профілактичної діяльності у цій сфері;
- розкрити особливості соціальної адаптації жінок, які вчинили злочини у сфері економіки, після відбуття покарання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із запобіганням жіночій та економічній злочинності в Україні.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика жіночої злочинності в сфері економіки.

Методи дослідження репрезентовано системою загальнонаукових і спеціальних методів, які обрано відповідно до теми цієї наукової розробки. Методологічну основу дисертації становить *діалектичний* метод наукового пізнання соціально-правових явищ у їх суперечностях, розвитку та змінах, що дає можливість об'єктивно оцінити сучасний стан запобігання жіночій злочинності у сфері економіки в Україні (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1). *Формально-логічний* використано для встановлення змісту понять та формулювань, які вживаються при кримінологічній характеристиці жіночої злочинності в сфері економіки, а також юридичного змісту окремих положень чинного законодавства України (підрозділ 1.3, розділ 3); *історико-правовий* – у процесі розкриття генезису

ключових етапів становлення та розвитку наукових поглядів щодо досліджуваних явищ, сучасного стану наукових досліджень, законодавства й правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 1.2); *системно-структурний* – під час дослідження феноменології, методологічних засад жіночої злочинності в сфері економіки та встановлення їх сутності з урахуванням міждисциплінарних зв'язків кримінологічної науки з філософією та психологією (розділ 1); *логіко-нормативний* – для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання жіночій злочинності, пропозицій щодо можливих шляхів удосконалення кримінального й кримінально-виконавчого законодавства України (підрозділи 1.2, 3.1, 3.3); *порівняльно-правовий* – для виявлення особливостей кримінально-правової охорони економічних відносин від злочинних дій жінок в Україні, західноєвропейських країнах та США, а також оцінки можливостей упровадження зарубіжного досвіду у вітчизняне законодавство (підрозділи 1.2, розділ 3); *соціологічний* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) та *системного аналізу* – при розгляді проблем діяльності правоохоронних органів, з'ясуванні ефективності застосування окремих правових та організаційних заходів (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *статистичний* – для аналізу зібраних емпіричних даних та офіційної статистичної звітності (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 310 вироків, винесених судами України за ст.ст. 185, 190, 191, 204, 205-1, 212, 213, 222, 364–369-2 КК України у 2014–2019 рр.; зведені дані опитувань 102 суддів, 79 прокурорів, 97 слідчих та 69 оперативних працівників Національної поліції України, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства у Житомирській, Львівській, Одеській, Полтавській, Чернігівській областях та містах Дніпрі, Києві й Харкові; анкетування 81 особи серед засуджених жінок у Дніпродзержинській, Качанівській, Чорноморській, Чернігівській виправних колоніях мінімального рівня безпеки протягом 2016–2018 рр. та 46 педагогічних працівників загальноосвітніх спеціалізованих шкіл-інтернатів; статистичні та аналітичні дані Генеральної Прокуратури України, МВС України, Національної поліції України, Верховного Суду, Державної судової адміністрації України за 2014–2019 роки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень, в якому на основі комплексної кримінологічної характеристики та вивчення слідчої і судової практики запропоновано шляхи запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки в Україні, зокрема:

вперше:

– сформульовано наукове визначення жіночої злочинності у сфері економіки як негативне соціальне, динамічне, суспільно-небезпечне, історично зумовлене, антагоністичне, корисливо вмотивоване, латентне явище соціальної дійсності, пов'язане із вчиненням злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності та у сфері службової діяльності особами жіночої статі;

– виокремлено генезис кримінологічних поглядів на жіночу економічну злочинність у світовому й вітчизняному вимірах, а на цій основі – ключові тенденції її прогнозованого розвитку, зокрема виявлено кореляційні зв'язки між інтенсивністю глобалізаційних економічних процесів і негативними показниками динаміки злочинності;

– здійснено розподіл злочинів, що вчиняються жінками у сфері економіки, залежно від криміналізації суспільно небезпечних діянь у національному кримінальному законодавстві та міжнародних правових актах, на такі, що пов'язані зі створенням та функціонуванням організованих злочинних угруповань;

– розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики злочинів, що вчиняються жінками у сфері економіки, залежно від криміналізації суспільно небезпечних діянь у національному кримінальному законодавстві з виокремленням відомостей про стан, структуру, динаміку й географію злочинів цієї категорії, причин та умов, які сприяють їх учиненню, соціально-психологічних ознак жінки-злочинниці, а також наведено кореляційні зв'язки між окремими елементами, зокрема, доведено зв'язок між латентністю таких злочинів та ефективністю вжитих заходів запобігання;

– з'ясовано місце запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки, у системі національної безпеки країни, що полягає в реалізації на загальнодержавному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу кримінологічних та кримінально-виконавчих заходів з метою аналізу кримінологічної ситуації, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють учиненню злочину, викриття осіб (злочинних груп), які вчиняють злочини, припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху, а також соціальна адаптація жінок після відбуття покарання;

удосконалено:

– підходи до класифікації мотивів, що впливають на вчинення особами жіночої статі злочинів у сфері економіки, оскільки мотив впливає не тільки на кваліфікацію й покарання жінки, але й на соціальну корисливу спрямованість досліджуваного різновиду злочинної активності;

– кримінологічну характеристику жінки, яка вчиняє злочини у сфері економіки;

– визначення головних детермінантів, що сприяють вчиненню та приховуванню злочинів жінками у сфері економіки, обумовлюють активність у ній злочинних угруповань, які розподілено на: соціально-економічні та психолого-біологічні;

– механізм соціальної адаптації жінки після відбуття покарання, який включає такі сфери: професійну, сімейно-побутову та морально-психологічну;

– систему загальносоціальних (із розподілом на заходи державно-правового, соціально-економічного та культурно-просвітницького характеру); спеціально-кримінологічних (запобігання жіночій (включаючи злочинність дітей) та економічній злочинності) та індивідуально-профілактичних заходів запобігання жіночій злочинності у сфері економіки;

дістало подальшого розвитку:

– шляхи удосконалення статистичної звітності правоохоронних органів з обліку злочинів, що стосуються жіночої злочинності у сфері економіки, відповідних обліків органів судової влади щодо результатів розгляду судами кримінальних проваджень за злочинами цієї категорії;

– наукові підходи до морально-психологічної деформації жінок, які вчинили злочини у сфері економіки, яка розпочинається на більш ранніх стадіях формування особи злочинця та потребує заходів індивідуально-профілактичного впливу щодо дітей;

– на пряму соціальної адаптації жінок після відбуття покарання як процесу, який пов'язаний із її пристосуванням до нових зовнішніх умов, утвердженням соціальних морально-ціннісних орієнтирів та законослухняної поведінки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

науково-дослідній роботі – для подальшого вивчення теоретичних проблем жіночої злочинності загалом та у сфері економіки зокрема (акти Академії адвокатури України від 23 вересня 2019 р.; Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка від 20 листопада 2019 р.);

законотворчій діяльності – при опрацюванні проектів змін і доповнень до кримінального законодавства, законодавчих актів регулятивного характеру, проекту Закону України «Про профілактику правопорушень», проектів положень та інструкцій спеціального характеру, а також запровадження Державної програми невідкладних заходів із запобігання злочинам у сфері економіки на 2021–2025 роки;

діяльності правоохоронних органів – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки та їх соціальної адаптації після відбуття покарання (акти Управління освіти Чернігівської обласної державної адміністрації від 12 листопада 2019 р.; Управління Служби безпеки України в Чернігівській області від 26 листопада 2019 р.; Чернігівської виправної колонії № 44 від 12 грудня 2019 р.);

освітньому процесі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації слідчих та співробітників оперативних підрозділів (акти Академії адвокатури України від 23 вересня 2019 р.; Чернігівського національного технологічного університету від 04 листопада 2019 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України, а також оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 16–17 вересня 2016 р.); «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Дніпро, 4–5 листопада 2016 р.); «Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки» (м. Київ, 11–12 листопада 2016 р.); «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 12–13 січня 2018 р.); «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 26–27 січня 2018 р.); «Розвиток правової системи України в умовах сьогодення» (м. Харків, 4–5 травня 2018 р.); «Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя» (м. Дніпро, 4–5 травня 2018 р.); «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 11–12 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 14 наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук,

одна – у зарубіжному юридичному виданні (Республіка Молдова), вісім – у збірниках тез наукових доповідей, що оприлюднені на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (296 найменувань на 28 сторінках) та вісімнадцяти додатків. Повний обсяг дисертації становить 248 сторінок, із них основний текст дисертації – 166 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, у яких відображено основні положення роботи, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження жіночої злочинності в сфері економіки» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Методологічні засади вивчення природи злочину та злочинності»* досліджено сутність категорії «злочин» у межах порівняльно-правового, історико-правового та філософсько-правового підходів, а також проаналізовані науково-теоретичні напрями щодо визначення змісту поняття «злочинність».

У результаті здійснення порівняльно-правового аналізу визначення змісту злочин встановлено, що поняття «злочин» по-різному розуміється залежно від особливостей правової системи та юридичних традицій, які відіграють провідну роль у процесі правотворчої діяльності держав. У межах історико-правового методу визначається генеза формування злочину залежно від культурно-цивілізаційного розвитку суспільства. Філософсько-правовий аналіз пояснює першопричини виникнення та поширення злочинності на основі морально-міфологічного, теологічного та, власне, філософсько-правового уявлення про відповідні явища та процеси.

Встановлено, що серед науковців відсутній єдиний погляд щодо визначення сутності поняття «злочинність». Розкрито проблему співвідношення таких понять, як «злочин» та «злочинність», зокрема якщо поняття злочинності є кримінологічним, то поняття злочин – кримінально-правовим. Злочин зазвичай розглядається за двома напрямками: поведінка людини та кримінально каране діяння. У свою чергу, злочинність відображає найбільш суттєві ознаки окремих злочинів, а випадкові, притаманні лише деяким з них, відсіюються. Так з'являються закономірності, пізнання яких є основою як для організації боротьби зі злочинністю, так і її прогнозування на майбутнє. Злочинність у соціальному та психологічному аспектах постає передусім як продукт діяльності людини, результат її соціальної активності і виявляється в масових повсякденних практиках («кримінальна практика»), які внаслідок своєї поширеності фактично постають як соціальні інститути. Кримінальна практика – це широко розповсюджений різновид соціальної

практики, специфічного соціального досвіду, що виявляється у поведінці, яка забороняється Кримінальним кодексом.

У підрозділі 1.2 *«Стан наукового розроблення проблем запобігання жіночій злочинності»* на підставі аналізу основних джерел права різних періодів історії України акцентується увага на тій обставині, що: перша згадка про вчинення жінкою злочинного діяння пов'язана з теологічним прообразом Єви; за часів Київської Русі жінка виступала як об'єктом, так і суб'єктом вчинення злочину. Найчастіше жінки вчиняли такі види злочинів: перелюбство, дитяче «душогубство» або аборт, крадіжку; для епохи Середньовіччя характерним було панування релігійної теорії переваги чоловіків над жінками; з часів Давньоруської держави до кінця XIX ст.–поч. XX ст. жінка розглядалася як спеціальний суб'єкт злочинів, за вчинення яких передбачалася лише смертна кара; у XIX–XX ст. основними напрямками дослідження жіночої злочинності були антропологічний (неповноцінність жінки розглядалась через призму її біологічних особливостей) та соціологічний (у межах якого є визначення соціальних факторів у детермінації жіночої злочинності), а при вивченні детермінантів злочинності кримінологічна наука виходила із андроцентричних поглядів; у XXI ст. – жіноча злочинність є самостійним об'єктом кримінологічних та наукових досліджень.

Загальні питання запобігання жіночій злочинності в незалежній Україні було висвітлено в працях: В. С. Батиргарєєвої, В. А. Бадири, А. Б. Благої, В. Ф. Лагоцької, В. О. Меркулової, Р. В. Перелигіної, О. М. Подільчак, Г. С. Резніченко, М. В. Стрюка, В. В. Федусика. Серед зарубіжних напрацювань варті уваги дослідження М. Денніс Лінс, К. Лайдлер і Д. Хант, К. Сегрейв, С. Цзянь, Л. І. Мейсян, С. Борнстейн, Н. Наффін, М. Хейден.

Констатовано, що, попри безперечну дослідницьку цінність праць вітчизняних учених, комплексного кримінологічного дослідження запобігання злочинам, що вчиняють жінки в Україні, не проводилось. Унаслідок опитування визначено, що стан вивчення окресленого питання потребує вдосконалення за такими напрямками: розроблення спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів, спрямованих на вдосконалення запобігання злочинів, що вчиняють жінки (77 %); з'ясування детермінант, які впливають на характер і динаміку злочинів, що вчиняються жінками у сфері економіки; систематизація кримінологічних ознак особи злочинця – жінки, яка вчиняє злочин у сфері економіки (74 %); надання комплексної кримінологічної характеристики жіночої злочинності у сфері економіки (72 %).

У підрозділі 1.3 *«Жіноча злочинність в сфері економіки як об'єкт кримінологічного дослідження»* встановлено відсутність законодавчої уніфікації категорії «злочинність у сфері економіки», що, у свою чергу, впливає на оцінку реального масштабу її поширення. Поняття «злочинність у сфері економіки», «злочинність в сфері економічної діяльності», «економічна злочинність» за семантичними ознаками є тотожними.

На основі порівняльного аналізу концепцій західних кримінологів (Е. Сатерленд, К. Маннхейм, Й. Шнайдер), а також вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального права та кримінології (А. М. Бойко, Б. В. Волженкін, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, О. Г. Кальман, Є. Л. Стрельцов) узагальнено

методологічні підходи до визначення й класифікації економічних злочинів, а також окреслено напрями подальших кримінологічних досліджень проблем запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки в Україні.

Характерними ознаками злочинів, що вчиняються жінками у сфері економіки, як об'єкта кримінологічного дослідження є сукупність спеціалізованої наукової інформації, що включає в себе такі елементи: 1) соціальну обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів; 2) суспільну небезпечність певного виду злочину; 3) протиправність діяння та її місце у системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно-небезпечної поведінки; 4) склад певного виду злочину; 5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, що перебувають поза межами складу певного виду злочинів, але притаманні їх вчиненню; 6) особу злочинця.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень визначено основні групи злочинів, що вчиняють жінки у сфері економіки, які за Кримінальним кодексом України спрямовано на заволодіння чужим майном (ст. 185, 189, 190, 191, 194, 203-2, 212, 213, 222), підготовку, вчинення та приховування злочинів (ст. 199, 200, 204, 205-1, 209), а також пов'язані з ними зловживання керівників та службових осіб суб'єктів господарювання (ст. 364–369-2).

Системоутворюючою властивістю, що поєднує корисливий мотив досягнення незаконних цілей та наслідки від такої діяльності – виступає інваріантна кримінальна діяльність осіб жіночої статі у своєму розвитку, яка негативно позначається на нормальному функціонуванні економічної системи, а з іншого – деструктивно впливає на сім'ю та сімейні цінності.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика жіночої злочинності у сфері економіки в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Стан, структура, динаміка та географія жіночої злочинності в сфері економіки»* на основі аналізу емпіричного матеріалу і статистичних даних з'ясовано, що рівень жіночої економічної злочинності за 2015–2019 рр. виявляє стійку тенденцію до зростання – на 7,3 % за останні п'ять років.

Слід звернути увагу, що у 2016 р. відновилося перервана тенденція зменшення числа виявлених економічних злочинів, вчинених жінками, – фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. У цьому році виявлено 6713 таких діянь, що менше показника минулого року на 0,4 %, у 2017 р. – 7217, у 2018 р. – 7788, у 2019 р. – 8072. Частка від відповідного показника щодо усієї сфери економічної діяльності у 2016 р. – 7,3 %, у 2017 р. – 7,9 %, у 2018 р. – 8,0 %, у 2019 р. – 8,2 %. Водночас, чисельність злочинів цього виду, вчинених у великих розмірах, скоротилася на 29,1 % і склала 727, а в особливо великих розмірах – на 26,5 % до 450. Характерною ознакою злочинів, вчинених жінками, є їх груповий характер. У злочинних групах та організованих злочинних угрупованнях частка таких осіб складає 30,2 %, і поступово збільшується. Нерідко жінки виступають організаторами таких груп. Однак групи, в абсолютній більшості випадків, є нестійкими, оскільки в них відсутня попередня підготовка до вчинення злочину, розподіл ролей та планування.

Зростання числа злочинів у сфері господарської діяльності відбулося за рахунок збільшення на 8,9 % кількості виявлених фактів найбільш

розповсюдженого виду злочинів цієї спрямованості – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Зросла також чисельність незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (+56,2 %). Також відбулося зростання числа виявлених випадків найбільш розповсюджених злочинів цієї спрямованості – службового підроблення (+0,8 %); службової недбалості (+9,4 %); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (+4,9 %). Також більше виявлено фактів перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (+6,3 %); декларування недостовірної інформації (+35,9 %); пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі (+41,2 %); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (+31,6 %); зловживання впливом (+14,5 %).

Дослідження «географії» дозволило зробити висновок, що збільшення кількості зареєстрованих злочинів спостерігається в усіх регіонах України. Найбільш поширені вони у Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській областях та м. Києві, що обумовлюється вищою інтенсивністю економічної активності у великих, промислово розвинених регіонах, що виявляє, передусім, відповідні кореляційні залежності між чинниками урбанізації та кримінальною активністю у сфері економічної безпеки.

Встановлено, що жіноча злочинність у сфері економіки характеризується високим рівнем латентності, якій, на думку опитаних, сприяє застосування злочинцями складних замаскованих схем учинення злочинів (38,0 %), нерозуміння характеру діянь потерпілими (27,0 %), неадекватне кримінальне переслідування (21,0 %), відсутність належної взаємодії та обміну інформацією між правоохоронними органами та державними регуляторами (14,0 %). Виявлено кореляційні зв'язки між динамікою реєстрації окремих видів злочинів у сфері економіки та змінами законодавства у напрямі їх декриміналізації.

У підрозділі 2.2 «Особа жінки, яка вчиняє злочини в сфері економіки» виокремлено соціально-психологічні типи жінок-злочинниць, які вчиняють злочини даної категорії, а саме: жінок з досвідом роботи в різних сферах фінансової діяльності (як правило, вони є організаторами, створюють злочинні групи, розподіляють обов'язки між їх учасниками, розпоряджаються одержаними коштами); осіб, які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії або надають публічні послуги, що мають значення для підготовки, вчинення та приховування злочинів (нотаріуси, оцінювачі, аудитори, банківські працівники); працівників (службових осіб) сфери економіки (бухгалтерів, менеджерів, секретарів, охоронців), які виконують окремі технічні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі; фахівців, яких залучають для використання спеціальних знань у галузі психології, фінансових операцій, організації масових заходів, а також з метою фальсифікації документів, утручання в роботу комп'ютерних мереж; службових осіб органів місцевої влади, контролюючих та правоохоронних органів, які забезпечують корупційне прикриття злочинної діяльності.

На основі аналізу статистичних даних та проведеного опитування респондентів, надано кримінологічний портрет жінки, яка вчиняє злочин в сфері економіки, зокрема: абсолютна більшість жінок, які вчинили злочини в сфері економіки, – це

громадянки України (98 %), віком 35-45 років (55 %), з вищою освітою (89 %), виховувались у повній родині (71 %), незаміжні (розлучені) (62 %), мають на утриманні дітей (як правило одну дитину) (71 %), раніше до кримінальної відповідальності не притягувались (92 %). На момент викриття більшість жінок мали роботу за трудовою книжкою (72 %). У 52 % випадків злочин вчинено одноосібно, а 73 % жінок своєї вини не визнають. Рецидив злочинів, вчинених жінками у цій сфері складає 10,2 %.

Провідним інтересом у жінок, які вчинили злочини в сфері економіки, – є корисливість, інтерес до грошей (наприклад, наявність зовнішніх атрибутів «розкішного життя», віра у всесилля грошей, прагнення до особистого збагачення). У 89 % при вчиненні таких злочинів жінки керуються почуттям заздрості, бажанням помсти чи самоствердження. Вони характеризуються достатньо високим рівнем інтелектуального розвитку, володінням необхідними знаннями у галузі підприємницької діяльності, законодавства, фінансів, бухгалтерського обліку. Крім того, їх вирізняють такі якості як хитрість, комунікабельність, уміння переконувати людей, винахідливість, спостережливість, швидкість думки, адаптація до зміни ситуації.

У підрозділі 2.3 *«Детермінанти жіночої злочинності в сфері економіки»* доведено, що встановлення та аналіз факторів, які зумовлюють учинення злочинів у сфері економіки жінками, полягає в можливості з'ясування специфіки цього виду злочинів та розробленні відповідних заходів запобіжного впливу. Чинники, які впливають на вчинення жінками злочинів в умовах сьогодення, розглянуто в межах двох груп: I) соціально-економічні: зростання рівня безробіття; дискримінація жінок з боку роботодавців; низький рівень нормативного врегулювання захисту праці жінок; особливості трудової діяльності жінок (перевага в професійних сферах, пов'язаних з можливістю вільного доступу до матеріальних цінностей: торгівля, громадське харчування, бухгалтерія); низький рівень оплати праці у сферах, де переважно задіяні жінки (освіта, медицина, культура); суттєва поляризація населення за рівнем прибутків і розмірами статків на тлі нав'язливої реклами в ЗМІ атрибутів багатого життя; наслідки військово-політичного конфлікту; II) психолого-біологічні: психологічні – зневажливе ставлення до закону, надання неправильної оцінки юридичній ситуації; невизнання своєї вини; ендогенні (вроджені) – генетичні та гормональні особливості жінки, вроджені фізичні та психологічні вади); екзогенні (набуті) – це вплив певних факторів (травма, стрес, надмірне вживання алкоголю або наркотиків) на центральну нервову систему, які впливають на регуляцію поведінки особи, у тому числі й девіантної.

Обґрунтовано, що деякі з виокремлених чинників впливають на формування злочинної мотивації поведінки як жінок, так і чоловіків, однак, попри значно вищий рівень рефлексії представниць жіночої статі, їх вплив на вироблення певної лінії поведінки останніх є значно сильнішим. У 62 % випадків жінка вчиняє злочин в економічній сфері під впливом, насамперед, соціально-економічних причин, що мають конкретно визначену структуру з урахуванням її психіко-біологічних особливостей.

Розділ 3 «Заходи запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам, що вчиняються жінками в сфері економіки»* зроблено висновок, що загострення проблем боротьби зі злочинністю полягає в

розбалансованості нормативно-правового забезпечення та відсутності системного підходу на законодавчому рівні до організації запобігання цьому явищу.

Запобігання злочинам, що вчиняються жінками в сфері економіки, полягає у реалізації на загальнодержавному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу: державно-правових, соціально-економічних та культурно-просвітницьких заходів з метою системного кримінологічного аналізу явища, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють учиненню окремих злочинів, викриття осіб (організованих груп), які вчиняють злочини, припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізації) їх негативних наслідків (відшкодування збитків, повернення активів). Наголошено, що напрямками запобігання таким злочинам як складової реалізації державної політики в сфері економіки мають стати удосконалення адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, контрольно-ревізійного законодавства (37 %), формування системи мінімізації впливу корупції на економічну систему (31 %), запобігання створенню та діяльності корупційних організованих злочинних угруповань у сферах з високим ризиком їх впливу (18 %), інформаційно-аналітичне забезпечення (14 %).

Шляхом опитування встановлено, що основними сферами застосування таких заходів повинні бути: соціально-економічна діяльність – 28 % (у сфері соціальної допомоги, побутового обслуговування, страхування, туризму, вивезення робочої сили за кордон); кредитно-фінансова та банківська сфери – 24 %; сфера підприємницької діяльності – 17 %.

Шляхом опитування працівників Національної поліції та органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства встановлено, що 45 % з них вважають, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам, що вчиняються жінками в сфері економіки, полягають у цілеспрямованій діяльності державних і правоохоронних органів, громадських організацій та окремих громадян, 35 % акцентують увагу на тому, що такі заходи мають бути спрямовані на усунення детермінантів таких злочинів, і лише 20 % вказали, що спеціально-кримінологічні заходи варто спрямовувати на недопущення вчинення розглядуваних злочинів на різних стадіях протиправної поведінки.

Доведено, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам, що вчиняються жінками в сфері економіки, найбільш активно здійснюють: органи Національної поліції України – 55 %, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 33 %, прокуратура – 12 %. Завдяки опитуванню респондентів з'ясовано, що систему суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання жіночій злочинності переважно складають: правоохоронні органи (60 %); органи державної влади та органи місцевого самоврядування (22 %); організації, підприємства та установи з різними формами власності, громадські організації, асоціації та фонди (18 %). Акцентовано увагу на загальних проблемах структурно-функціонального забезпечення діяльності правоохоронних і контролюючих органів, на які покладається комплекс заходів щодо забезпечення економічної безпеки. До них належать, насамперед, бюрократизм, дублювання функцій, фальсифікація статистичних показників,

репресивний нахил та послаблення запобіжної функції, низький рівень ефективності та відтік професійних кадрів.

Виокремлено три напрями спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, що вчиняються жінками в сфері економіки, залежно від стадії їх злочинної поведінки: I-й) діяльність суб'єктів запобігання спрямована на виявлення та усунення детермінант; II-й) відвернення протиправних дій жінок шляхом впливу на окремі групи чи конкретних осіб, які готують вчинення протиправних дій, спонукання їх до відмови від злочинної мотивації та продовження злочинної діяльності через завчасне викриття злочинних намірів; III-й) силове втручання в розвиток і продовження злочину чи злочинної діяльності відповідними спеціально-кримінологічними заходами запобігання злочину з метою недопущення рецидиву або настання більш тяжких наслідків.

Визначається, що у виявленні та запобіганні злочинів, що вчиняються жінками у сфері економіки, беруть участь працівники служб безпеки фінансових компаній, незважаючи на те, що така їх діяльність має виключно організаційний характер і нормативно не врегульована, а відтак потребує унормування як на законодавчому рівні шляхом прийняття Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність», так і на міжвідомчому – шляхом розроблення та прийняття за участю Нацкомфінпослуг, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової служби України, Генеральної Прокуратури України та інших суб'єктів інструкції з питань взаємодії у сфері забезпечення економічної безпеки, якою уповноважити керівників фінансових установ повідомляти правоохоронні органи в разі виявлення ними ознак підготовки або вчинення злочинів, надавати доступ до технічних (охоронних) засобів, приміщень і документів, сприяти збиранню доказів, що стосуються відшкодування завданих збитків тощо.

У підрозділі 3.2 «Індивідуально-профілактичні заходи запобігання злочинам, що вчиняються жінками в сфері економіки» шляхом опитування працівників правоохоронних органів встановлено, що індивідуально-профілактичні заходи запобігання спрямовані на здійснення оперативних заходів щодо жінок, які вчиняють злочини у сфері економіки або інші злочини (35 %); реагування на протиправні дії жінок у цій сфері (27 %); постановку на профілактичний облік жінок, що вчиняли злочини у сфері економіки, внесення їх до інформаційно-довідкової бази (22 %); усунення чинників зростання рівня жіночої рецидивної злочинності (16 %). На підставі цього виокремлено три напрями такого запобігання, а саме: заходи переконання, допомоги та примус.

Встановлено, що під час проведення індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинам, що вчиняються жінками в сфері економіки, необхідно враховувати конкретні дані, що характеризують особу, а саме: соціально-демографічні, соціально-рольові характеристики та індивідуально-психологічні особливості, зокрема: вік, рівень розумового розвитку, освіта, життєвий досвід, сімейний та соціальний стан, культурний рівень, широта і спрямованість поглядів, отримана спеціальність, службове становище, трудовий стаж, особливі схильності антигромадського характеру; фактори, що детермінують злочинну й іншу протиправну поведінку; злочинний досвід (наявність судимості).

Наголошено, що процес формування антисуспільної та кримінальної поведінки розпочинається ще у дитячі та юнацькі роки. Рання профілактика жіночої злочинності полягає, перш за все, у впливі на дитину, а також у виявленні осіб жіночої статі, які знаходяться у «групі ризику». Такі заходи повинні бути спрямовані на їх морально-психологічну сферу, що обумовлює необхідність корекції ціннісно-нормативних і емоційно-вольових компонентів. Під корекцією неповнолітньої особи жіночої статі слід розуміти соціально-правовий, психолого-педагогічний та інший вплив фахівців відповідних галузей знань з метою повного або часткового усунення недоліків у фізичному, психічному і моральному розвитку осіб у віці до 18 років, які вчинили або мають схильність до вчинення корисливих злочинів. Така корекція повинна проводитися працівниками Національної поліції за трьома рівнями: первинний – зміна інформаційної стратегії діяльності Національної поліції (взаємодія з громадськістю, засобами масової інформації, неурядовими організаціями тощо); вторинний – впровадження у роботу органів ювенальної превенції Національної поліції інноваційних стратегій (методик, форм, інструментів) профілактичної роботи із соціальної реабілітації девіантних підлітків (упровадження програми розвитку життєвих навичок – ненасильницьке розв’язання конфліктів, доступ до необхідних ресурсів тощо); третинний – профілактична діяльність органів Національної поліції з неповнолітніми, які потрапили у конфлікт із законом (усунення причин кримінальної поведінки, реабілітація та інтеграція).

У підрозділі 3.3 *«Соціальна адаптація жінок, які вчинили злочини у сфері економіки, після відбуття покарання»* встановлено, що для сучасного суспільства характерним є існування розбіжностей між формально задекларованою толерантністю з боку суспільства до осіб, які відбули покарання та реальним ставленням до таких осіб. У зв’язку з цим розроблено та запропоновано механізм соціальної адаптації жінки, яка відбула покарання, що включає такі напрями: 1) професійно-побутовий (діяльність із пошуку роботи або вибору професії, виробничо-професійне адаптування, контроль за дотриманням трудового законодавства керівництвом підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, допомога у вирішенні житлової проблеми); 2) сімейний (відновлення або збереження сімейних та дружніх зв’язків); 3) морально-психологічний (моральна та соціально-педагогічна підготовка, яка полягає в активізації здорових психічних процесів у жінки та формування позитивної установки на поведінку в умовах свободи).

Соціальну адаптацію жінки, яка відбула покарання, умовно поділено на такі етапи: I-й) початковий – включає в себе оформлення документів та реєстрацію особи за новим місцем проживання, відновлення прав на житло, відновлення сімейних відносин, входження в трудовий колектив і встановлення взаємовідносин з найближчим соціальним оточенням. Успішність проходження зазначеного етапу багато в чому залежить від адміністрації установи виконання покарання, в якій перебувала жінка; II-й) перехідний – засвоєння соціально корисної моделі поведінки, нових соціальних ролей та функцій, навичок і звичок; III-й) завершальний – затвердження у свідомості жінки, яка відбувала покарання, корисних поглядів, моральних цінностей, законності. Йдеться про закріплення досягнутих у процесі виконання покарання позитивних результатів впливу і досягнення цілей виправлення.

Для благополучного проходження другого і третього етапу соціальної адаптації необхідне залучення державних установ, органів та інститутів громадськості, які надають допомогу зазначеним категоріям осіб.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову задачу визначення теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки. Найголовніші з них такі:

1. Злочин – це загальна, універсальна категорія, яка може бути досліджена не лише в межах кримінально-правових наук, а й у межах історико-світоглядного та філософсько-світоглядного підходів. Взаємозв'язок між поняттями «злочинність» та «злочин» ґрунтується на основі таких філософських категорій як загальне та одиничне. Основним елементом злочинності виступає окремий злочин або однорідні групи злочинів. Так, злочин – це певна форма прояву злочинності, зміни в особливостях окремого злочину зокрема, призводять і до зміни в характеристиці злочинності в цілому.

Жіноча злочинність протягом останніх років стала однією з найактуальніших соціально-правових проблем сучасного суспільства. Це вкрай суспільно небезпечне явище негативно позначається на інституті сім'ї та духовно-моральному вихованні дітей, розвитку й формуванні ціннісних орієнтацій дітей (майбутніх поколінь) та загалом слугує своєрідним індикатором здоров'я суспільства. Підвищена суспільна небезпека жіночої злочинності обумовлена зростанням її рівня професійності й організованості.

2. Зосередження уваги на кримінальних, кримінологічних та кримінально-виконавчих аспектах цієї проблеми відповідає тенденціям розвитку суспільства, трансформації раніше існуючих поглядів на сутність жіночої природи, затвердженню нових норм, цінностей у цій сфері права. Дані спеціальних досліджень західноєвропейських та вітчизняних фахівців з анатомії, фізіології, психіатрії людини (Г. Бушан, С. Бовуар, Ф. Вінкел, Ч. Ломброзо) щодо психофізіологічних особливостей жінки, незалежно від спрямованості їх трактування, підтверджують наявність суттєвих відмінностей між чоловіком і жінкою в анатомо-фізіологічній будові, організації нервової системи, почуттєвої і вольової сфери, значенні інтуїції і сфери підсвідомого у сприйнятті жінкою оточуючого світу, у впливі на вибір поведінки, способі і мотивації дій. Проблема співвідносності соціального та біологічного в жіночій злочинності у кримінологічних концепціях мала доволі різне тлумачення: від явного перебільшення психофізичних властивостей жінки (Ч. Ломброзо, П. Тарновська, Е. Феррі) до визнання значного впливу на соціально-правову поведінку жінок як соціального, так і біологічного чинника (Ю. Антонян, А. Блага, А. Зелінський, В. Серебрякова, В. Федусик). Взагалі визначення міри впливу соціально-демографічних та психофізичних властивостей жінки на її поведінку,

зокрема злочинну, більш властиво кримінологічним дослідженням жіночої злочинності, ніж чоловічої.

3. Злочинність в сфері економіки – деструктивне явище, яке проявляється у вчиненні корисливих злочинів учасниками економічних відносин (або особами, які наділені організаційно-розпорядчими повноваженнями у цій сфері) проти економічної системи, які посягають на економічну безпеку та спрямовані на завдання шкоди майнового або немайнового характеру. Поняття «злочинність в сфері економіки», «злочинність в сфері економічної діяльності», «економічна злочинність» за семантичними ознаками є тотожними. Найбільш обґрунтованим є підхід, відповідно до якого до злочинності в сфері економіки відносять такі злочини, як: злочини проти власності, злочини у сфері господарської діяльності та службові злочини.

Жіноча злочинність в сфері економіки – це негативне соціальне, динамічне, суспільно-небезпечне, історично зумовлене, антагоністичне, корисливо вмотивоване, латентне явище соціальної дійсності, пов'язане із вчиненням злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності та у сфері службової діяльності особами жіночої статі.

4. Встановлено, що з 2016 р. спостерігається тенденція щодо збільшення кількості виявлених правоохоронними органами жінок, які вчинили злочини в сфері економіки – 7327, у 2017 р. – 8690, у 2018 р. – 9582 та у 2019 р. – 9062. Якщо питома вага від загальної кількості виявлених жінок, які вчинили злочини, становить у 2016 р. – 7,3 %, то у 2019 р. – 8,2 % (+0,9 %). Щодо кількості засуджених жінок за вчинення злочинів в сфері економіки, то за: а) ст. 185–198 КК України (злочини проти власності) у 2015 р. було засуджено 6500, у 2016 р. – 5547, у 2017 р. – 5392, у 2018 р. – 5664, у 2019 р. – 4851; б) ст. 199–235 КК України (злочини у сфері господарської діяльності) було засуджено у 2015 р. – 233, у 2016 р. – 167, у 2017 р. – 131, у 2018 р. – 164, у 2019 р. – 173; в) ст. 364–370 КК України (злочини у сфері службової діяльності) у 2015 р. було засуджено 257, у 2016 р. – 155, у 2017 р. – 123, у 2018 р. – 148, у 2019 р. – 202.

Географія жіночої злочинності в сфері економіки не знає географічного обмеження, а існує в усіх областях держави. Водночас, найбільша кількість таких злочинів вчиняється саме у регіонах, де зосереджується основний промисловий, торгівельний та фінансово-економічний потенціал держави, головні фінансові потоки, спостерігається найбільша популяція та густота населення. Найбільшою інтенсивністю розглядувані злочини характеризуються у Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській областях та м. Києві. Латентність жіночої злочинності в сфері економіки приблизно становить 70-80 %, що дозволяє віднести її до злочинності із високим рівнем латентності.

5. Кримінологічне вивчення соціально-демографічних та кримінально-правових характеристик особи жінки, яка вчинила злочин в сфері економіки, дозволило виокремити головні соціально-психологічні типи таких жінок, яких розподілено за категоріями «організаторів» (готують злочин, формують злочинні групи, розподіляють обов'язки між їх учасниками та розпоряджаються злочинними доходами), «виконавців» (виконують окремі технічні функції за дорученням

організаторів, не беручи участі у розподілі злочинних доходів) та «пособників» (за винагороду надають певні публічні послуги, забезпечують корупційне прикриття і супроводження, допомагають спеціальними знаннями, уміннями та навичками тощо), а також здійснено соціально-рольовий розподіл потерпілих від економічних злочинів з числа фізичних (громадян) і юридичних (суб'єктів господарювання) осіб.

Систематизована інформація про особу жінки, яка вчиняє злочини в сфері економіки, має важливе значення для роботи правоохоронних органів і потребує подальшого спеціального дослідження з урахуванням відомих і модернізації нових технологій учинення таких злочинів. Запропонована типологія злочинців може допомогти працівникам правоохоронних органів відстежити відображення властивостей особи злочинця при підготовці, вчиненні та приховуванні злочинів, визначити напрями пошуку осіб, причетних до злочинів, виявити джерела інформації про злочинну групу та співучасників, встановити послідовність (алгоритми) проведення спеціально-кримінологічних та індивідуальних профілактичних заходів, а також обрати найбільш доцільні прийоми їх реалізації. На характеристику організаторів злочинів впливають службове становище та спеціальні знання в галузі фінансової діяльності. Це узгоджується з домінуючою у західній науці загальноприйнятою концепцією «професійного злочинця».

6. Детермінаційний комплекс злочинів у сфері економіки охоплює досить широке коло причин вчинення злочинів жінками як за власним походженням, так і за механізмом впливу на злочинність. За останньою ознакою їх розподілено на загальні (опосередкованого впливу) та спеціальні (безпосередньої дії). Серед загальних факторів як складових кримінальної ситуації виокремлено та охарактеризовано дві групи причин, що впливають на вчинення жінками злочинів в сфері економіки: 1) соціально-економічні, які включають: державні, соціальні та сімейно-побутові недоліки й прорахунки; 2) психолого-біологічні, до яких належать: корислива деградація правосвідомості, ендегенні (вроджені) та екзогенні (набуті) фактори.

Встановлено, що умовами вчинення злочинів жінками в сфері економіки є: недостатній контроль за діяльністю працівників з боку керівництва; неналежне виконання відповідальними особами своїх обов'язків; неналежний підбір кадрів на матеріально відповідальні посади; неналежна охорона матеріальних об'єктів та ресурсів; неналежний фінансово-бухгалтерський облік товарно-матеріальних цінностей.

7. Загальносоціальні заходи запобігання злочинам, що вчиняються жінками в сфері економіки, є системою економічних, соціальних, виховних, правових та політичних заходів впливу на особу, за яких створюються умови, що унеможливають або зводять до мінімуму можливість вчинення нею злочину. Загальносоціальні заходи запобігання таким злочинам повинні базуватися на: постійному аналізі змін характеру злочинів та їх причин; визначенні стратегії та тактики боротьби з ними з урахуванням реальних соціально-економічних, політичних умов, стану суспільної свідомості, правоохоронної системи; розробці цільових взаємопов'язаних програм запобігання корупції в усіх сферах розвитку економіки; використанні допомоги різних інститутів громадянського

суспільства, населення, юридичних осіб; систематичній оцінці результатів роботи та коригування заходів; посиленні контролю за доходами та витратами державних службовців.

Підвищення ефективності взаємодії, як спеціально-кримінологічний захід, між правоохоронними органами пов'язано з подоланням відомчої роз'єднаності, невиправданого дублювання окремих функцій, посиленням рівня правового забезпечення координації такої діяльності з боку державних і недержавних суб'єктів. Беручи до уваги процес реформування органів кримінальної юстиції, що здійснюється у зв'язку з набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України, вважається за необхідне ініціювати створення міжвідомчої робочої групи (із залученням представників Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової служби України, Генеральної Прокуратури України, Нацкомфінпослуг) для моніторингу оперативної обстановки в цій сфері та розроблення проекту міжвідомчої інструкції з питань взаємодії у сфері забезпечення економічної безпеки, запровадження спрощених процедур оперативного обміну інформацією щодо сумнівних або з ознаками злочинів фінансово-економічних операцій, у тому числі з метою встановлення коштів і майна, одержаних злочинним шляхом, ідентифікації осіб, причетних до їх проведення.

8. Серед заходів індивідуально-профілактичного запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки, запропоновано: визначити державний орган (наукову установу), відповідальний за розроблення та впровадження новітніх методів і способів боротьби зі злочинністю в економічній сфері з урахуванням сучасних загроз (таку пропозицію підтримали 39 %); здійснювати постійний моніторинг судової практики у кримінальних провадженнях за ознаками корупційної діяльності та готувати на постійній основі відповідні рекомендації (23 %); розробити критерії та запровадити систему оцінки ефективності діяльності працівника правоохоронного органу (20 %); упровадити нові принципи добору, комплектування та підготовки співробітників оперативних підрозділів у рамках новоствореного Державного бюро фінансових розслідувань (18 %).

9. Встановлено, що соціальна адаптація жінок після відбуття покарання – це процес, який пов'язаний із пристосуванням жінки до нових зовнішніх умов та утвердженням у жінки нормальних морально-ціннісних орієнтирів і законослухняної поведінки. Основними чинниками, які перешкоджають діяльності із соціальної адаптації жінок, які відбули покарання за вчинення злочинів у сфері економіки, є: декларативність правових норм, що регулюють підтримку колишніх ув'язнених; негативне ставлення керівників підприємств до прийняття на роботу кадрів із числа колишніх ув'язнених; повна або часткова втрата навичок із вирішення життєво важливих проблем; розірвання соціально корисних зв'язків та ускладнене виникнення нових; практично повна відсутність зв'язку між установами виконання покарань, засудженими та громадянським суспільством.

З метою подолання таких негативних чинників та успішної соціальної адаптації жінки після відбуття покарання, розроблено механізм такої адаптації, який включає три сфери діяльності: професійно-побутову, сімейно-побутову та морально-психологічну. Особливу увагу звернено на організацію якісної психологічної підтримки жінок з метою забезпечення ефективного проходження реінтеграційного процесу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Євдокімова М. О. Попередження злочинності неповнолітніх осіб жіночої статі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. № 47. С. 50–52.
2. Євдокімова М. О. Історичний аналіз жіночої злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 140–142.
3. Євдокімова М. О. Причини та умови жіночої злочинності в економічній сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. № 49. С. 105–107.
4. Євдокімова М. О. Проблема протидії жіночій злочинності в економічній сфері. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 2. С. 20–23.
5. Евдокимова М. О. Криминологическая характеристика личности женщин, совершивших преступление в сфере экономики. *National law journal: theory and practice*. 2018. № 2. С. 155–158.
6. Євдокімова М. О. Проблеми соціальної адаптації жінки після відбуття покарання. *Вісник Академії адвокатури України*. 2019. № 2. С. 95–100.
7. Євдокімова М. О. Причини та умови жіночої рецидивної злочинності. *Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16–17 верес. 2016 р.)*. Харків, 2016. С. 67–71.
8. Євдокімова М. О. Тенденції жіночої рецидивної злочинності в Україні. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 листоп. 2016 р.)*. Дніпро, 2016. С. 104–107.
9. Євдокімова М. О. Загальна характеристика особи жінки-рецидивістки. *Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 листоп. 2016 р.)*. Київ, 2016. С. 125–127.
10. Євдокімова М. О. Загальна характеристика неповнолітньої злочинності серед осіб жіночої статі. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 січ. 2018 р.)*. Київ, 2018. С. 73–76.
11. Євдокімова М. О. Загальна характеристика причин економічної злочинності. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 січ. 2018 р.)*. Запоріжжя, 2018. С. 83–86.
12. Євдокімова М. О. Економічна злочинність та її ознаки. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 трав. 2018 р.)*. Харків, 2018. С. 75–77.
13. Евдокимова М. О. Профилактика женской преступности. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 трав. 2018 р.)*. Дніпро, 2018. С. 73–75.
14. Евдокимова М. О. Криминологические особенности женской преступности. *Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 трав. 2018 р.)*. Київ, 2018. С. 83–85.

АНОТАЦІЯ

Євдокімова М. О. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності в сфері економіки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Академія адвокатури України, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено кримінологічним проблемам жіночої злочинності у сфері економіки. Визначено, що жіноча злочинність в сфері економіки – це негативне соціальне, динамічне, суспільно-небезпечне, історично зумовлене, антагоністичне, корисливо вмотивоване, латентне явище соціальної дійсності, пов'язане із вчиненням злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності та у сфері службової діяльності особами жіночої статі.

З'ясовано сучасний стан, динаміку та рівень жіночої злочинності в сфері економіки, висвітлено основні риси особи жінки, яка вчиняє такі злочини та виокремленні специфічні детермінанти, які обумовлюють жіночу злочинність загалом та у сфері економіки зокрема. Визначено та охарактеризовано основну мету, локальні проміжні цілі та завдання запобігання жіночій злочинності в сфері економіки. Розроблені загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи щодо запобігання жіночій злочинності в сфері економіки. Особливу увагу звернено на проблему соціальної адаптації жінок після відбуття покарання та визначено механізм її реалізації, який складається з таких елементів: соціальна адаптація жінки в професійно-побутовій сфері; соціальна адаптація жінки у сфері відновлення сімейних зв'язків, соціальна адаптація жінки у морально-психологічній сфері.

Ключові слова: жінка, жіноча злочинність, економічна злочинність, кримінологічна характеристика, причини злочинності, умови злочинності, особа злочинця, запобігання злочинам.

АННОТАЦИЯ

Евдокимова М. О. Криминологическая характеристика женской преступности в сфере экономики. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Академия адвокатуры Украины, Киев, 2020.

Диссертация посвящена комплексной криминологической характеристике женской преступности в сфере экономики. Основной предпосылкой развития учений о женской преступности является повышенное внимание со стороны общества относительно морального облика женщины.

В работе охарактеризованы количественные и качественные показатели женской преступности в сфере экономики. Составлен криминологический портрет женщин, совершивших преступления в сфере экономики, который состоит из таких элементов: социально-демографические признаки, морально-психологические признаки и уголовно-правовые признаки. Усовершенствовано научное знание об особенностях причин и условий женской преступности. Установлено, что женщина

совершает уголовное преступление в экономической сфере под влиянием, прежде всего, социально-экономических причин, имеющих конкретно определенную структуру, с учетом ее психобиологических особенностей.

Определена главная цель, промежуточные цели и задачи предупреждения женской преступности в сфере экономики. Выделена структура общесоциальных мер по предупреждению женской преступности в сфере экономики, которая включает в себя: меры государственно-правового характера; меры социально-экономического характера; меры культурно-просветительского характера.

Установлено, что специально-криминологические меры по предупреждению женской преступности в сфере экономики – это совокупность мер, осуществляемых специальными субъектами, и направлены на недопущение совершения преступлений женщинами на различных этапах формирования у них преступного умысла. Такими мерами являются: специально-криминологические меры по предупреждению женской преступности (в том числе и несовершеннолетней); специально-криминологические меры по предупреждению экономической преступности. Предложены основные индивидуальные меры по предупреждению женской преступности в сфере экономики.

Особое внимание обращено на проблематику социальной адаптации женщин после отбытия наказания и определен механизм ее реализации, который состоит из следующих элементов: социальная адаптация женщины в профессионально-бытовой сфере (включая деятельность по поиску работы или выбора профессии, производственно-профессиональная адаптация, контроль за соблюдением трудового законодательства руководством предприятий, учреждений и организаций различных форм собственности, решение жилищной проблемы); социальная адаптация женщины в сфере восстановления семейных отношений (включая деятельность по восстановлению или сохранению семейных и дружеских отношений); социальная адаптация женщины в морально-психологической сфере (осуществление морально-психологической, практической и социально-педагогической подготовки, которая заключается в активизации здоровых психических процессов у личности и в формировании положительной установки на поведение в условиях свободы).

Ключевые слова: женщина, женская преступность, экономическая преступность, криминологическая характеристика, причины преступности, условия преступности, личность преступника, профилактика преступности.

SUMMARY

Yevdokimova M. O. The criminological characteristics of female crime in the economic sphere. – Manuscript copyright.

PhD thesis in Law, major 12.00.08. – criminal law and criminology; criminal executive law. – Academy of Advocacy of Ukraine, Kyiv, 2020.

The thesis is devoted to criminological problems of modern female crime in the sphere of economy.

It is determined that female crime in the area of economy is a dynamic, historically conditioned, antagonistic phenomenon of social reality, that is a set of selfish crimes in the

economic sphere (the crimes against property, crimes in the field of economic activity and crimes in the area of professional activity) committed by women, whose justice has been destructively affected.

The paper presents a detailed criminological characteristic of female crime in the economic area, namely: the status, dynamics and level of female crime in the field of economy are analyzed. Moreover, the main features of a woman who commits a criminal offense in the economy, specific causes and conditions of female crime in the sphere of economy are investigated. The main purpose, local intermediate goals and tasks of female crime prevention in the economic area are defined and characterized. It offers the general social, special criminological and individual measures to prevent female crime in the economy. Special attention is paid to the problems of social adaptation of women after serving the sentence and the mechanism of its implementation, which consists of the following elements: social adaptation of women in the professional and household sphere, social adaptation of a woman in the area of family relations re-establishment, social adaptation of a woman in the moral and psychological field.

Key words: woman, female crime, economic crime, criminological characteristics, causes of crime, conditions of crime, identity of the offender, crime prevention.

Підписано до друку 04.08.2020. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Ум. друк. арк. 0,9.

Тираж 100 пр. Зам. № 520/20.

Редакційно-видавничий відділ
Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.